

Spis treści

Wstęp.....	11
Wykaz skrótów	17
1. Regionalizm ekonomiczny w globalnej gospodarce	21
1.1. Wprowadzenie	21
1.2. Istota regionalizmu w globalnej gospodarce	21
1.3. Regionalizm ekonomiczny w realiach gospodarki światowej.....	25
1.4. Nowy regionalizm w globalnej gospodarce	27
1.5. Cechy współczesnego regionalizmu.....	32
1.6. Regionalizm a multilateralizm	34
1.7. Charakter regionalizmu azjatyckiego	38
1.7.1. Ewolucja regionalizmu w Azji Wschodniej	38
1.7.2. Charakter współczesnego regionalizmu w Azji Wschodniej	40
2. Bilateralizm w Azji Wschodniej	46
2.1. Wprowadzenie	46
2.2. Formy liberalizacji handlu	46
2.3. Przyczyny tworzenia porozumień o wolnym handlu w Azji Wschodniej	50
2.3.1. Czynniki ekonomiczne i polityczne w procesie kształtowania porozumień handlowych.....	51
2.3.2. Czynniki cywilizacyjno-kulturowe a azjatycki regionalizm ekonomiczny	56
2.3.3. Wartości azjatyckie jako próba stworzenia podstaw tożsamości regionalnej narodów Azji Wschodniej.....	65
2.4. Ewolucja procesu bilateralizmu w regionie Azji Wschodniej.....	69
2.5. Ekonomiczne aspekty funkcjonowania porozumień o wolnym handlu w Azji Wschodniej.....	72
3. Dynamizm tworzenia międzynarodowych sieci produkcyjnych w Azji Wschodniej	83
3.1. Wprowadzenie.....	83
3.2. Dominacja korporacji transnarodowych z Azji Wschodniej	84
3.3. Paradygmat klucza gęsi jako osnowa teoretyczna współpracy przedsiębiorstw w Azji Wschodniej	99

3.3.1.	Ewolucja paradygmatu	99
3.3.2.	Paradygmat klucza gęsi a rozwój branż w warunkach globalizacji	104
3.3.3.	Międzynarodowe sieci produkcji w Azji Wschodniej w świetle nowych nurtów teoretycznych	106
3.3.4.	Ewolucja międzynarodowych sieci produkcji w Azji Wschodniej	112
3.4.	Rozwój systemów biznesowych w Azji Wschodniej a uwarunkowania kulturowe	119
3.4.1.	Cechy azjatyckich systemów biznesowych	119
3.4.2.	Japońskie grupy kapitałowe (<i>keiretsu</i>)	121
3.4.3.	Grupy biznesowe w Korei Południowej (<i>chaebols</i>)	124
3.4.4.	Chińskie firmy rodzinne	129
3.4.5.	Konglomeraty w Azji Południowo-Wschodniej	132
3.4.6.	Kierunki zmian azjatyckich systemów biznesowych	134
4.	Powiązania finansowe w Azji Wschodniej jako istotny przejaw regionalizmu ekonomicznego	136
4.1.	Rozwój kooperacji finansowej w Azji Wschodniej.....	136
4.2.	Instytucje kształtujące współpracę finansową w Azji Wschodniej	138
4.3.	Inicjatywy w zakresie kooperacji finansowej w Azji Wschodniej	142
4.3.1.	Udział państw regionu w porozumieniu dotyczącym usług finansowych w ramach GATS	142
4.3.2.	Inicjatywa Chiang Mai i jej multilateralizacja	152
4.3.3.	Azjatyckie inicjatywy rozwoju regionalnego rynku obligacji.....	157
4.3.4.	Współpraca azjatycka na rynku akcji	163
4.4.	Kierunki rozwoju kooperacji finansowej w Azji Wschodniej a azjatycki kryzys finansowy	164
5.	Znaczenie instytucjonalizacji w rozwoju regionalizmu ekonomicznego w Azji Wschodniej	168
5.1.	Instytucjonalizacja jako kluczowe zjawisko współczesnych stosunków międzynarodowych.....	168
5.2.	Kierunki instytucjonalizacji współpracy wielostronnej w Azji Wschodniej	171
5.3.	Rola organizacji regionalnych w procesie rozwoju nowego regionalizmu w Azji Wschodniej.....	174
5.3.1.	Wspólne cechy regionalizmu azjatyckiego na szczeblu makro.....	175
5.3.2.	Najważniejsze ugrupowania regionalne w Azji Wschodniej	177
5.3.3.	Rola Azjatyckiego Banku Rozwoju jako inicjatora i koordynatora regionalnych procesów integracyjnych	189
5.3.3.1.	Ewolucja celów działalności ADB	189
5.3.3.2.	Regionalna strategia współpracy i integracji ADB	191

5.3.3.3. Charakterystyka filarów kooperacji i integracji regionalnej promowanej przez Azjatycki Bank Rozwoju	193
5.4. Próba oceny regionalnej architektury instytucjonalnej w regionie Azji Wschodniej	199
Podsumowanie i wnioski	202
Literatura.....	208
Spis rysunków.....	224
Spis tabel.....	225
Abstract.....	226

Wstęp

Zakończenie zimnej wojny oraz zmiana układu sił politycznych na świecie wywołały szereg przekształceń w gospodarce światowej, wśród których na szczególną uwagę zasługują bardzo dynamiczne i znaczące – zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym – zmiany, jakie zachodziły i zachodzą w Azji Wschodniej¹. Wzrost znaczenia tego regionu jest konsekwencją rozwoju procesów globalizacji w gospodarce światowej, które spowodowały, iż równoległe obserwuje się rozwój regionalizacji, obejmujący różnorodne dziedziny współdziałania między państwami i wykazujący największą dynamikę w sferze stosunków gospodarczych i politycznych.

Regionalizm ekonomiczny – zwłaszcza ten obserwowany na przełomie wieków XX i XXI – jest wynikiem rewolucji technologicznej, jednak przede wszystkim rosnącego zainteresowania współpracą gospodarczą krajów znajdujących się na różnych, często skrajnych, poziomach rozwoju, które upatrują w nim możliwości ochrony swoich interesów gospodarczych i politycznych przed zepchnięciem na margines gospodarki światowej w wyniku procesów globalizacji. Naturalną konsekwencją takiego stanu rzeczy jest liberalizacja rynków narodowych, co przejawia się likwidowaniem barier w handlu i w przepływie czynników produkcji. Rozwój regionalizmu ekonomicznego – będący pochodną otwierania się gospodarek – pozwala krajom na włączanie się do międzynarodowego podziału pracy, co umożliwia efektywne wykorzystanie czynników produkcji oraz otwiera dostęp do rynków globalnych.

Od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. w regionalizmie ekonomicznym zauważa się występowanie nowych trendów (rosnąca otwartość gospodarek narodowych, dążenie do pogłębiania kooperacji ekonomicznej i politycznej między krajami, koncentrowanie się na procesach kreowania wspólnych celów i wizji rozwoju na poziomach narodowym i regionalnym oraz poszukiwanie nowych możliwości). Stanowią one inspirację do badania tego zjawiska dla naukowców na świecie, którzy

¹ Region Azji Wschodniej jest w literaturze przedmiotu definiowany w różny sposób w zależności od przyjmowanego kryterium. Pod koniec lat pięćdziesiątych XX w. termin ten zaczął wypierać dawniej używane określenie Daleki Wschód. Zdaniem Edwina O. Reischauera i Johna K. Fairbanka – z Uniwersytetu Harvarda – termin Azja Wschodnia: „Jest nie tylko bardziej precyzyjny z geograficznego punktu widzenia, ale też nie implikuje przestarzałego ujęcia, według którego Europa stanowi centrum cywilizacyjnego świata” (za: *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Przemiany polityczne i społeczne*, K. Gawlikowski, M. Ławacz (red.), Instytut Studiów Politycznych PAN, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2004, s. 18). Biorąc pod uwagę uwarunkowania nie tylko geograficzne, ale też ekonomiczne, polityczne i kulturowo-cywilizacyjne, w niniejszej publikacji przyjmuje się, iż region Azji Wschodniej obejmuje subregiony Azji Północno-Wschodniej oraz Azji Południowo-Wschodniej. Tworzą go bowiem kraje, które łączą wspólne wartości azjatyckie (*Asian values*), wzrastające współzależności i komplementarność ekonomiczna oraz dynamizm gospodarczy.

interesują się nie tylko Europą i Ameryką Północną, lecz zajmują się również problemami Afryki, Ameryki Południowej oraz Azji Wschodniej.

Elementem wyróżniającym Azję Wschodnią jest dynamizm gospodarczy, a takie procesy, jak transformacja, decentralizacja, ekonomizacja polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz modernizacja, charakteryzują strategie państw zlokalizowanych w badanym regionie. Dynamizm gospodarczy Chin oraz państw Azji Południowo-Wschodniej świadczy o wzroście znaczenia całego regionu w gospodarce światowej. Potwierdzeniem wzrostu znaczenia Azji Wschodniej są dane dotyczące udziału państw tego regionu w światowym produkcie brutto, handlu oraz przepływach bezpośrednich inwestycji zagranicznych, a także szybko rosnące wskaźniki demograficzne. Internacjonalizacja działalności azjatyckich korporacji transnarodowych tworzy sieć powiązań ekonomicznych między zróżnicowanymi gospodarkami. Jednocześnie jest to region wielu kontrastów kulturowych i politycznych, rozwarstwienia społecznego i ekonomicznego, problemów niedorozwoju. Obok miejsc kojarzonych z sukcesem gospodarczym (rozwój Japonii, Singapuru, Malezji, Indonezji) występują obszary, w których wykluczenie społeczne i ekonomiczne jest zjawiskiem powszechnym (Kambodża, Birma).

Niniejsza monografia – w zamierzeniu – stanowi podsumowanie wieloletnich badań autorki nad zagadnieniami rozwoju społecznego, gospodarczego i politycznego Azji Wschodniej. Na podstawie analiz zróżnicowanego środowiska ekonomicznego, społeczno-kulturowego i politycznego krajów zlokalizowanych w badanym regionie w monografii poszukuje się odpowiedzi na pytania: Jak ewoluował azjatycki regionalizm ekonomiczny, w którym aktywnie uczestniczyły kraje rozwijające się i wysoko rozwinięte? Jakie czynniki miały dominujący wpływ na kształt nowego regionalizmu w Azji Wschodniej? Czy kierunki rozwoju tego regionalizmu pozwolą na wyciągnięcie w przyszłości pozytywnych wniosków krajom zlokalizowanym w innych regionach świata? Uzyskanie odpowiedzi na te pytania stanowi zasadniczy cel pracy.

Podstawową tezę pracy jest stwierdzenie, że regionalizm ekonomiczny obserwowany w Azji Wschodniej wiąże się z dążeniami państw tego regionu do określenia swojej tożsamości opartej na kategorii wartości azjatyckich, która stanowi istotny czynnik sprzyjający współpracy ekonomicznej między ich gospodarkami i przedsiębiorstwami oraz tworzeniu bloków gospodarczych w różnych konfiguracjach. Konsekwencją tak sformułowanej tezy jest – zdaniem autorki – konieczność uzyskania odpowiedzi na następujące pytania:

- Jakie czynniki warunkowały powstanie i kształt regionalizmu ekonomicznego w gospodarce światowej oraz jakimi cechami charakteryzuje się współczesny regionalizm ekonomiczny w Azji Wschodniej?
- Dlaczego rozwój bilateralizmu w Azji Wschodniej znajduje tam podatny grunt i jakie czynniki stymulują proces tworzenia porozumień bilateralnych?
- W jaki sposób bilateralizm będzie oddziaływał na innego rodzaju porozumienia handlowe? Czy będzie odgrywał rolę komplementarną, czy substytucyjną? Czy

konflikt w wymiarze relacji politycznych pomiędzy poszczególnymi krajami będzie narastał?

- Czy tworzenie międzynarodowych sieci produkcyjnych w Azji Wschodniej sprzyja zacieśnianiu i ewolucji form współpracy ekonomicznej w tym regionie świata oraz jakie znaczenie mają uwarunkowania kulturowe dla ich rozwoju?
- Jak jest znaczenie powiązań finansowych w Azji Wschodniej dla pogłębiania regionalizmu ekonomicznego w tym regionie świata? Jakie będą kierunki reform i rozwoju kooperacji finansowej w badanym regionie?
- Czy instytucjonalizacja współpracy pomiędzy krajami i organizacjami regionalnymi wpływa na pogłębianie regionalizmu ekonomicznego w Azji Wschodniej? Czy regionalizacja i instytucjonalizacja w badanym regionie są procesami komplementarnymi, czy przeciwstawnymi?

Prezentacja zasadniczych elementów regionalizmu ekonomicznego w Azji Wschodniej została przeprowadzona na tle rozważań teoretycznych dotyczących zależności między regionalizmem a multilateralizmem w globalnej gospodarce. Takie ujęcie badanego zjawiska pozwoliło na wielowątkową analizę przyczyn tworzenia porozumień o wolnym handlu w Azji Wschodniej oraz ich ewolucji jako immanentnej cechy procesów współpracy ekonomicznej obserwowanych w badanym regionie świata. W pracy starano się pokazać źródła tych tendencji, wynikające zarówno z wewnętrznych uwarunkowań rozwoju badanego regionu i znaczenia organizacji regionalnych, jak też z uwarunkowań zewnętrznych, w tym zwłaszcza ze zmieniających się realiów gospodarki światowej. Jako nadrzędną cechę międzynarodowych stosunków gospodarczych w Azji Wschodniej wskazuje się ewolucyjne podejście do regionalizmu ekonomicznego.

Uwarunkowania kulturowe, reformy systemowe, aktywna polityka gospodarcza poszczególnych państw regionu oraz rosnąca wola polityczna pogłębiania kooperacji finansowej, zwłaszcza po kryzysie azjatyckim w latach 1997-1998, wywarły istotny wpływ na rozwój bilateralnych porozumień handlowych, dynamizację międzynarodowych sieci kooperacyjnych oraz instytucjonalizację współpracy gospodarczej, a tym samym na regionalizm ekonomiczny w Azji Wschodniej.

Praca składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, podsumowania i wniosków. Ponieważ badanie skomplikowanych procesów ekonomicznych wymaga wykorzystania dorobku teoretycznego z różnych obszarów ekonomii, w publikacji przyjęto konwencję, iż wątki teoretyczne – tam, gdzie jest to niezbędne i uzasadnione – stanowią ośnowę rozważań empirycznych. W rozdziale pierwszym szczególny nacisk został położony na zdefiniowanie pojęcia regionalizmu ekonomicznego adekwatnego do przedmiotu analizy. Rozważania teoretyczne koncentrowały się również wokół zależności pomiędzy regionalizmem a multilateralizmem, co determinowało dyskusję podjętą nad tym problemem również w drugim i piątym rozdziale na przykładzie analizy Azji Wschodniej. Wątkiem, który zamyka rozdział pierwszy, jest ewolucja i cechy współczesnego regionalizmu ekonomicznego w badanym regionie, co stanowi bazę wyjściową do dyskusji nad charakterem tego procesu w kolejnych rozdziałach publikacji.

Rozdział drugi jest poświęcony szczegółowej analizie bilateralnych porozumień o wolnym handlu w Azji Wschodniej z podkreśleniem przyczyn ich tworzenia, w tym dyskusji nad znaczeniem czynników kulturowych w kreowaniu azjatyckiego regionalizmu ekonomicznego. Zawierane porozumienia handlowe z jednej strony ewoluują pod wpływem zmian zachodzących zarówno wewnątrz stron umowy, jak i pod wpływem czynników zewnętrznych, a z drugiej strony wywołują określone skutki ekonomiczne, sprzyjając maksymalizacji korzyści skali wskutek szeroko zakrojonej liberalizacji handlu, lecz także utracie części dochodów w związku z efektem przesunięcia i marginalizacją państw słabszych, o czym napisano w tym rozdziale.

W rozdziale trzecim przedmiotem badań jest rozwój międzynarodowych sieci produkcyjnych w Azji Wschodniej, który został oparty na podbudowie teoretycznej wywiedzionej z paradygmatu klucza gęsi i jego ewolucji, a także potwierdzony bogatym materiałem empirycznym. Rozwój tych powiązań produkcyjnych jest tym bardziej dynamiczny, iż jego korzenie sięgają azjatyckich systemów biznesowych, w których podkreśla się znaczenie pracy kolektywnej oraz szacunek do permanentnego doskonalenia i pogłębiania wiedzy członków społeczeństw kultywujących wartości głoszone przez Konfucjusza.

Rozdział czwarty traktuje o rozwoju kooperacji finansowej w Azji Wschodniej, która stanowi jeden z najważniejszych wymiarów regionalizmu ekonomicznego w tym regionie gospodarki światowej. Kooperację tę pokazano z jednej strony przez pryzmat instytucji kształtujących współpracę finansową, a z drugiej przez analizę inicjatyw podejmowanych przez rządy krajów azjatyckich i ich instytucje finansowe, które wpłynęły na pogłębianie wzajemnego zaufania i wypracowanie dobrych praktyk, dzięki którym wpływ globalnego kryzysu finansowego na kraje regionu został osłabiony.

W rozdziale piątym, traktującym o znaczeniu instytucjonalizacji dla rozwoju nowego regionalizmu ekonomicznego w Azji Wschodniej, przedstawiono kierunki instytucjonalizacji współpracy wielostronnej oraz rolę organizacji regionalnych w tworzeniu warunków i podejmowaniu inicjatyw, które sprzyjają kooperacji między krajami o różnym poziomie rozwoju. Przedmiotem wnikliwej analizy jest Azjatycki Bank Rozwoju (Asian Development Bank, ADB), który w badanym regionie nie tylko pełni funkcję instytucji finansowej, lecz także jest inicjatorem i koordynatorem działań, które poprzez podjęcie walki z ubóstwem w różnych wymiarach wyrównują poziom rozwoju społecznego i ekonomicznego pomiędzy krajami regionu, co umożliwia pogłębianie regionalizmu ekonomicznego.

Niniejsza praca z założenia obejmuje okres od zakończenia zimnej wojny w 1989 r., czyli od rozpadu układu bipolarnego, który (to rozpad) stanowił impuls do gwałtownego rozwoju tendencji regionalnych w gospodarce światowej, ze szczególnym uwzględnieniem wydarzeń będących następstwem azjatyckiego kryzysu finansowego w latach 1997-1998. Niewątpliwie był on bodźcem do wzrostu intensywności i pogłębienia kooperacji ekonomicznej w Azji Wschodniej. Rozważania prowadzone są do 2010 r., co do którego możliwe było uzyskanie w miarę kompletnych danych statystycznych opisujących kraje i zjawiska w badanym regionie.

Złożony charakter tematu oraz konieczność analizowania regionu Azji Wschodniej na szerokim tle międzynarodowym spowodowały, iż obok licznych pozycji książkowych w pracy wykorzystano publikacje statystyczne oraz opracowania takich organizacji, jak UNCTAD, ADB czy JETRO, a także artykuły naukowe pochodzące z różnych baz danych.

Szczególnie wartościowy w przygotowaniu niniejszej publikacji okazał się wyjazd badawczy na Filipiny w styczniu 2012 r., zrealizowany dzięki grantowi własnemu przyznanemu przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego na realizację projektu badawczego N N114 380240. Pobyt w centrali Azjatyckiego Banku Rozwoju w Manili umożliwił przeprowadzenie konsultacji i wywiadów w Biurze Regionalnej Integracji Gospodarczej (Office for Regional Economic Integration, OREI), odpowiedzialnym za przygotowanie, prowadzenie i opracowanie analiz ukazujących zaawansowanie współpracy gospodarczej w regionie Azji i Pacyfiku (Azji Pacyficznej, Azji Wschodniej). Rozmowy miały charakter wywiadów pogłębionych, opartych na skategoryzowanym zestawie pytań, zogniskowanych na badaniu prowadzonym wśród kadry kierowniczej oraz wybranych konsultantów tej jednostki organizacyjnej ADB. Odpowiedzi na pytania miały charakter jakościowy i umożliwiły weryfikację i uzupełnienie informacji uzyskanych na podstawie wcześniejszej analizy literatury dotyczącej tematu monografii. Uzupełnieniem badań prowadzonych w ADB była wizyta autorki na uniwersytecie w Brunei Darussalam, w Instytucie Studiów Azjatyckich (The Institute of Asian Studies, IAS). W trakcie pobytu studyjnego przeprowadzono rozmowy dotyczące płaszczyzn współpracy ekonomicznej tego kraju z ASEAN

Niebagatelną rolę w przygotowaniu dzieła odegrał również pobyt autorki w kwietniu 2012 r. na stypendium badawczym na Uniwersytecie Seikei w Tokio. Wizyta w Centrum Studiów Azji i Pacyfiku (Center for Asian and Pacific Studies, CAPS), które działa przy tym uniwersytecie, umożliwiła zebranie materiałów źródłowych oraz dostęp do literatury (głównie periodyków) trudno osiągalnej w Polsce. Wartością dodaną był również udział autorki w licznych dyskusjach i dwóch międzynarodowych seminariach naukowych dotyczących różnych wymiarów regionalizmu w Azji Wschodniej, w których uczestniczyli pracownicy CAPS oraz Uniwersytetu Waseda w Tokio.

W ostatecznej redakcji monografii pomogła mi swoboda rozwoju naukowego, wszechstronna pomoc i opieka merytoryczna prof. dra hab. Jana Rymarczyka, za którą serdecznie dziękuję. Pragnę złożyć również podziękowania wieloletnim dyskutantom i przyjaciółom z Instytutu Handlu Zagranicznego Uniwersytetu Gdańskiego, ze Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie oraz z Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, dla których problematyka związana z regionem Azji Wschodniej jest „chlebem powszednim”, za ich cenne uwagi i wymianę myśli w trakcie różnych seminariów i konferencji naukowych.